

Alergije: (psevdo)patologija

»Nikoli nisem bil alergičen na nič, letos pa tole ... Nič hudega sluteč grem na teraso, da bi videl, ali je v zraku kaj hudih ptičev, in kar na lepem me napade kihanje, oči mi pordečijo in na dan pritečejo solze, kot bi si ravnokar pogledal film V urtincu ali pa epizodo Kmetije.

Potem kiham in kiham in kiham ... Pa kaj je to v zraku, se sprašujem. Kdo ve? Kaj bi me spodbudilo k temu nehumanemu kihanju prvič v življenju, zdaj, na stara leta? Nimam odgovora. Zaskrbljen sem.

(Deset minut pozneje ...)

Prebral sem kar nekaj člankov o alergijah. Če je res, kar pravijo, potem sem do večera lahko mrtev. K zdravniku ne grem, ker mu ne zaupam.

Slutil sem, da ta nehvaležnost prihaja s travnika. Šel sem preverit.

Preživel sem.«

Jure Godler na blogu, 27. 5. 2008

Zveni znano? Če lahko verjamem(o) podatkom SZO,¹ ima že skoraj vsak tretji človek kakšno alergijsko bolezen in število alergikov nenehno raste. Današnja družba je polna preobčutljivih posameznikov, katerih fizisi ne prenašajo več, kako ironično, v dobi prebujenega »vračanja k naravi«, prav te »narave«:² cvetenja trav, rož, grmov in dreves. V času postmoderne duhovnosti in močnih globalnih, tako političnih kot ekonomskih trendov varstva okolja, ima »narava« simbolno moč za sporočanje moralnih in političnih pomenov. Čedalje več ljudi se tako želi »združiti« z »naravo« bolj kot kdaj koli prej, a mnogi pri teh namerah trčijo v ovire, saj njihovo telo, konkretnije imunski sistem (če verjamem biomedicinski interpretaciji), pač ne sprejema delcev in plodov narave (npr. cvetnega prahu, pšenice, jagod ...). Prepoznavna jih kot tujke, kot škodljive snovi, ki napadajo in ogrožajo telo, in zato se pred njimi brani z vso močjo. Alergije so lahko marginalna, skoraj nezaznavna občutenja ali pa močne in dramatične spremembe, ki individuum ločijo od okolja in mu postavljajo (nejasne) meje pri zaznavanju družbe in okolja ter silijo v refleksijo le-teh. Predvsem hujše oblike alergij imajo tendenco, da odtujujejo od narave ter v iskanju »alergijam prijaznih prostorov« vlečejo v družbeno izolacijo. V nemirnem, podivjanem, nenadzorovanem in zbeganem telesu nastane posebna izkušnja občutenja samega sebe in »sebstva«.

Zgodovinar medicine Jackson (1997) jih interpretira kot arhetipsko bolezen moderne dobe, ki je zapolnila epidemiološki in kulturni vakuum, ki ga je povzročil umik infekcijskih bolezni ter zaton drugih modnih motenj (kot je bila e.g. histerija).

¹ Svetovna zdravstvena organizacija.

² Navedki označujejo polemičnost termina narava; koncept narave je družbeni konstrukt, ki se spreminja skladno z zgodovinskimi in kulturnimi premisami dualističnega pogleda na univerzum. Gre za ideologije narave. Več v Descola, 1996.

³ S terminom alergije označujem predvsem klasične atopične bolezni: seneni nahod, astma, urtikarijo, alergije na hrano in zdravila, pike žuželk.

Spadajo med bolezni/motnje z močno simboliko. Semantika alergij igra ključno vlogo pri njihovih manifestacijah in konceptualizacijah v družbenem življenju.

Sontagova (1977) je celotno esejistično razpravo namenila analizam pomena bolezni; med drugim tuberkuloze, ki je imela konec 19. stoletja izjemno močan vpliv na modele, držo, videz telesa in estetske učinke (rahitičnost in bledoličnost je povzdignila v glamurnost). Tuberkuloza je porajala ideje o individualnosti, posvečenosti; razumljena je bila kot bolezen duše, kot posebnost, ki je upravičevala privilegirano za ukvarjanje z umetnostjo, za potovanja in boemsko življenje. Bolnik je »upravičeno« lahko iskal zdravje in spoznaval svojo notranjost; žalost in trpljenje pa sta delala posameznika le še bolj zanimivega, mističnega, občutljivega, senzibilnega, strastnega in ranljivega.

Uradna medicina definira alergije kot preobčutljive reakcije. Iz tega izhaja, da so alergiki senzibilni, občutljivi, imajo opravičila za iskanje »alergijam prijaznih« okolij, ki jim ne povzroča težav ali ne spodbuja simptomov. Vseeno je pri današnji simboliki alergij izpuhtel ves romantičen patos, ki je bil prisoten pri njenih interpretacijah (predvsem senenega nahoda) v 18. in 19. stoletju. Ideološke povezave v preteklosti so jo povečevale v privlačno stanje, ki je kazalo na določeno izobrazbeno in kulturno superiornost. Le »naprednejši«, urejen, zelo »čist in fin«, eliten mesten življenjski slog je bil pogoj za doživljanje in »posedovanje« alergij. »Podobno kot tuberkuloza in putika pred njim je seneni nahod postal značka časti, ki jo je lahko nosila samo civilizirana, izobražena in kulturna elita.« (Jackson, 2007: 64)

Nasprotno se danes alergijska občutljivost pogosteje povezuje z neuspehom posameznika, z njegovo nesposobnostjo preživetja v sodobnem svetu, ko so zanj lahko usodne tako vsakdanje in neškodljive snovi, kot so npr. jagode, oreščki, cvetoče trave, mleko ... Prav tako alergije niso več interpretirane kot ekskluziven spremljevalec aristokracije v urbanih okoljih, temveč so prisotne v globalnih dimenzijah in v vseh okoljih.

So alergije danes le modna muha, privlačen in priročen izgovor, ki prikriva posameznikova nestrinjanja in nezadovoljstvo nad sodobnim svetom in izraz njegovega neuspešnega krmarjenja med kulturnim? So torej lahko alergije izraz neskladja med »jazom« in svetom, med lastnim in tujim, so indikator pomanjkanja racionalnega vedenja in samokontrole? Lahko alergike povezujem(o) z modernimi »histeriki« in nevrotiki? Je prisotnost alergikov resno opozorilo vsem, saj nakazujejo, kakšne posledice ima in bo imel ekološki stres za človeštvo? So to morebiti neresni psihopatološki nezadovoljneži? Ali lahko torej alergije interpretiram tudi kot izražene simptome zaradi vseh sprememb položaja posameznika v postmodernih okvirih lokalnih, malih zgodb, ekološke ozaveščenosti, nove etike in morale? Lahko morda alergije izhajajo iz določene prezahtevnosti in preobčutljivosti sodobnega človeka, ki ga od rojstva »napadajo« informacije o možnostih zdravega, srečnega, dolgoživega in uspešnega življenja v izjemno konkurenčnem in prenasičenem svetu »tiranije svobode«, kot ga imenuje Salecova (2004)? Zaradi vseh informacij, ki v navezavi na »tehnologije sebstva« disciplinirajo in silijo k discipliniranju. Problematične so tudi iluzije, ki jih Bruckner opiše tako: »V srednjem veku je bil vsak živi človek tako rekoč obsojenec na smrt, danes pa je po zaslugi znanosti vsakomur obljubljen, da bo postal potencialno nesmrten« (Bruckner, 2004: 72). Torej, ali so lahko alergije ena od manifestacij nezadovoljstva posameznika nad postmodernim svetom in izraz strahu pred prihodnostjo ter okoljske zaskrbljenosti?

Naj bralec ne pričakuje odgovorov v tem kratkem članku, ki je le uvod v razmislek o mestu in pomenu alergij³ v sodobnem kulturnem, političnem in popularnem svetu.

Članek je v glavnem prispevek k medicinsko antropološkemu raziskovanju alergij, ki je bilo do zdaj bolj skromno. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je možno zaslediti fragmentarne omembe alergij pri Levi-Straussu (1962) v implicitnem kontekstu totemizma. V strukturalističnem slogu jih navaja kot primer prepletanja kulture in narave. Sicer pa je postala antropologija imunologije, kamor se poleg raziskovalno zelo priljubljenega aidsa⁴ uvršajo tudi alergije, za raziskovalce bolj zanimiva šele v dvetdesetih letih prejšnjega stoletja. Emily Martin (1990) se je osredinila na analizo medijskih podob in popularnih monografij o imunskem sistemu, ki so izšle v osemdesetih letih prejšnjega stoletja v ZDA. Med drugim govori o naraščajočem fokusu biomedicinskega in medijskega diskurza v navezavi na imunski sistem in aids, alergije, sindrom kronične utrujenosti, artritis in diabetes. Prav tako David Napier v delu *The age of immunology* (2003) razširi imunološki diskurz na družbeno sfero; imunologijo razume kot kulturno paradigmo.

Konkretnije se z alergijami v antropološki literaturi ukvarjata le članek *Corporeal flows* Richarda Conea in Emily Martinove (2003) ter neobjavljeno doktorsko delo (v italijanščini) Roberte Raffaete (2007). V prvem članku avtorja povezuje globalno distribucijo hrane in vpliv svetovne ekonomije na razvoj in pojavnost alergij v današnji družbi. Doktorsko delo Raffaete *Compromised identities: a cultural study of allergy in a context of medical pluralism* pa je kulturna študija fenomenoloških izkušenj z alergijami ter politična kritika le-teh s poudarkom na zgodovinski in kritični analizi »onesnaženosti« v sodobnih zahodnih družbah. V zadnjem delu avtorica razpravlja o kontekstualizaciji alergij pri komplementarnih in tradicionalnih medicinah ter njihovi integraciji v diskurz zahodne medicine.

Skupni imenovalec vseh omemb alergij v kakršnikoli zvezi je, da njihova pojavnost ves čas narašča in lahko rečem, da imajo alergije v današnjem medicinskem, epidemiološkem, kulturnem in političnem svetu prominenten položaj.

V biomedicinskem pogledu se tu navezujem na Harawayevo (1999), ki opozarja na moment v arheologiji razvoja biomedicine: medtem ko je bila konec 19. stoletja v biomedicini poudarjena osredinjenost na mikrobiologijo (tuberkulozo), je od konca 20. in začetka 21. stoletja v ospredju imunologija (v ZDA razširjeni imunološki učbeniki namenjajo veliko večjo pozornost alergijam ali avtoimunim obolenjem kot pa parazitskim).⁵ Imunologija je sicer relativno mlada veda. Razvila se je kot veja mikrobiologije, kot specializacija, ki se zanima za mehanizme obrambe pred okužbami, za načine delovanja imunosti. »Šele od leta 1970 so se začeli vzpostavljati oddelki za imunologijo na medicinskih fakultetah.« (Martin, 1990: 417) Vzpon vede se je začel pred tridesetimi leti in disciplina, kot že rečeno, dosega čedalje večji razcvet (govori se o drugi »zlati dobi« imunologije) in je med najhitreje razvijajočimi se biološkimi znanostmi.⁶ Glavni predmet proučevanja, imunski sistem, pa je precej izmuzljiv in za biomedicino še zelo skrivnosten.⁷ V bistvu je imunski sistem zanimiva in konstantno dinamična tehnologija za prepoznavanje sebe in drugih. Uravnava nas s svetom okrog nas, ki je poln tujkov, neznanega, razlik in nejazov; na način tako ohranja našo individualnost in integriteto. Ihan (2000) ga poimenuje »naš skrivnostni jaz«. Vse od zarodka do odraslosti in naprej biva »v različnih precej amorfnih tkivih in organih, med drugim v priželjcu (timusu), kostnem mozgu, vranici in limfnih vozlih, velik del celic pa se nahaja v krvi in limfnem sistemu kot tudi v telesnih tekočinah in medceličnih prostorih« (Haraway, 1991: 345).

⁴ Aids so raziskovali Marshall (1990), Frankenberg (1990), Kroker (1992), Clarke (1992), Crimp (1992), Lupton (1993), Waddell (1996), Stanley (1999) in drugi.

⁵ »Ta razporeditev morda usmerja bodoče nobelovce v določena področja raziskovanja in jih odvrča od drugih.« (Haraway, 1999: 394)

⁶ Zanimanje se je premaknilo še na transplantacijsko imunologijo, imunokemijo in imunogenetiko.

⁷ Ni znano npr., kje je meja med pridobljeno in naravno imunostjo, zakaj se imunski odziv tako spreminja, zakaj postane pomanjkljiv ali napačen ...

Kot imunologija je tudi imunski sistem zelo mlad koncept. »V znanstvenih revijah je začel nastopati šele sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja.« (Maulin v Napier, 2003: 41) In kmalu po tem, še pred izbruhom govora o aidsu, so nastale metafore za sistem, ki prevladujejo še danes tako v strokovni kot popularni sferi. Gre za uporabo izjemno vojaškega izrazoslovja, ki je postalo del dnevnega imunološkega diskurza. Delovanje imunskega sistema se razlaga z vojaško sliko: navaja se, kako se človeško telo upira invaziji, vdoru bacilov in drugih mikroorganizmov, da je v nenehni vojni (ali sam s seboj ali s tujki), kjer se nenehno odvijajo krvave bitke; medtem pa nas prizadevni vojščaki (torej celice) ves čas branijo pred antigeni (tujki v organizmu).

Jasneje bo, če navedem primere besedil: »Ker je človeško telo obkroženo s številnimi vrstami sovražnikov, ima stalno vpoklicane kompleksne enote osebnih stražarjev, ki se bojujejo z napadalci.« (Jaret v Martin, 1990: 411) Ali: »Organizacija imunskega sistema spominja na vojaško obrambo glede strategije in razpoložljivega orožja. Naša notranja vojska razpolaga s hitrimi in visokomobilnimi enotami, posebnimi četami, ostrostrelci in tanki. Imamo celice vojake, ki ob stiku s sovražnikom izstrelijo morilske izstrelke, katerih natančnost je neverjetna ...« (Nilsson v Martin, 1990: 411) Vojaški slog se nadaljuje v nadaljevanju opisa, kjer morajo najprej celice na prvi bojni črti prepoznati sovražnika; pojasnjeno je, katera orožja uporabljajo različne celice (ki so strokovno poimenovane celice T ubijalke – personificirano najbolj neustrašne borke). Za ponazoritev mehanizmov in procesov se uporabljajo besede, kot so žrtvovanje, ubijanje, usmrnitev, branjenje, uničenje, napad, sovražniki, krvavo padanje in umiranje, neizprosni bojavniki, nadzorovanje, hierarhija, visokospecializirana organizacija in podobne.

Poleg tega je diskurz o imunskem sistemu konec 20. stoletja in na začetku 21. prežet še s temami, kot so »nuklearno uničenje, vesoljske pustolovščine, zunajzemeljskost, invazije eksotičnih bitij in vrhunska vojaška tehnologija« (Haraway, 1991: 327). Avtorica je prepričana, da je v osemdesetih letih 20. stoletja imunski sistem nedvoumno s simbolnega, tehnološkega in političnega vidika že postmoderni objekt.

Napier (2003) opozarja na problematiko pri uporabi tovrstnega vojaškega/militantnega jezika. Gre za to, da se sploh ne zavedamo, da so tovrstne metafore utelešene kulturno, da so »del splošne govorice in pogosto izraženo kulturno dožemanje« (Napier, 2003: 65). Metafore namreč niso le jezikovne figure; so bistveni načini izražanja v kulturnem. »Ustvarjajo in ohranjajo meje in binarne opozicije med normalnim in patološkim.« (Lupton, 2003: 69) Vojaški besednjak, ki razlaga vzroke za bolezen in njen nadzor, namreč tudi zrcali širše delitve, strahove in skrbi v današnji družbi: to so ksenofobija, strahovi pred invazijami tujcev, paranoje pred izgubo nadzora in okužbami.

Govor o imunskem sistemu tako lahko slišimo tudi s prizvoki kolonialnega ali ksenofobičnega govora. To dokazujejo naslovi številnih učbenikov: *Imunologija: znanost o razločevanju med lastnim in tujim*, kjer analizirajo načine, kako delujeta »sebstvo« (jaz, bit) in ponotranjeni »nejaz« (okolica). Podoben je sledeč naslov: »Telo kot nacionalna država, ki je ranljiva pred napadi tujih vsiljivcev« (Martin, 1990: 410). Vsebine naštevajo nevarnosti, ki ogrožajo individualnost oseba ali fiziološko neokrnjenost organizmov. Pravo grožnjo naj bi pomenilo zlitje organizmov. Harawayeva (1991) in Martinova (1994) preneseta imunologijo na koncepte identitet. Po njenem mnenju je paradigma imunologije enaka paradigmam modernih identitet, kjer so meje prostori boja in kjer so telesa lokacija nenehnih bitk med lastnim in tujim, med sabo in drugim. Drugo je vedno predstavljeno kot sovražno in nezaželeno. Ideološke posledice tega vojaškega imaginarija so tudi v tem, da se zdi vojaško uničevanje povsem normalen in udomačen način delovanja v družbi. »Na področju javnega zdravstva pa opravičuje vključevanje

države v vsakdanje življenje ljudi ter dovoljuje zunanjim dejavnikom, da nadzorujejo telesa v interesu zdravja in državnih politik.« (Lupton, 2003: 70)

Podobno razmišlja Napier (2003): meja med »lastnim« in »tujim« je umetno ustvarjena meja, kjer gre za vprašanje prenašanja razlik. Širše gledano razume imunologijo – poskuse identificiranja in eliminacije drugega – kot bistveno metaforo postmodernega življenja. »Imunološke ideje ponujajo primarne konceptualne okvire za medčloveške odnose v sodobnem svetu.« (Napier, 2003: 3) Tako na družbeno-politični ravni postmodernega skrajno individualiziranega sveta zgornje besede pomenijo, da zahteve po domnevni neodtujenosti, svobodi, sreči in strah pred izgubo sebstva prepričujejo posameznika in širšo družbo, da so soočenja z drugimi, neznanimi in drugačnimi potencialno škodljiva in stresna. Priporočljiva je distanca, ignoranca ali umik, kar pa vodi v nazadovanje splošnega etičnega in družbenega stanja sodobnega človeka. Napier (2003) še ugotavlja, da je ena od posledic tovrstne pozicije tudi statičnost družb, ki se bojijo sprememb in soočenja z drugimi, ki so razumljeni kot potencialni škodljivci in uničevalci »sebstva«, kulturne avtoimunosti določene družbe (tako npr. nastajajo razni rasizmi, totalitarizmi in fašizmi). V »*The age of immunology*« (*Imunološka doba*) Napier opozarja, da prevelika zaščita lahko privede družbe do proizvodnje lastnih patogenov in lastne anafilakse (anafilaktičnega šoka). Treba se je angažirati, se ukvarjati z razlikami, odstopati od nas samih, prestopati meje.

Imunski sistem je torej zgodovinsko specifičen teren, polimorfen in vpliven predmet znanj in praks; danes je »strateški načrt za konstituiranje in ohranjanje meja tistega, kar velja kot jaz in drugo znotraj ključnih območij normalnega in patološkega« (Haraway, 1999: 325). Je posrednik za prepoznavanje sebe in drugih ter vodnik za delovanje »uma« in »telesa« ter ključen mehanizem pri alergijah.

Biomedicina, ki razlaga alergije kot napako pri delovanju imunskega sistema, še nima dokončno pojasnjene odgovora na vprašanje, zakaj imunski sistem naredi določeno napako pri imunskem odzivu. »Zavedati se moramo, da niti bolnik niti zdravnik ne poznata pomena, ki ga v resnici ima alergija.« (Černelč, 1988: 5) Tako so alergije zaradi svoje dinamične narave definitivno izziv za razvoj biomedicinske znanosti, saj le-ta še ne pozna »temeljnih vzrokov za nastanek alergije« (Berce, 2008: 6).

Pred nadaljevanjem še želim opozoriti, da se nisem osredotočila na biomedicinske interpretacije alergij naključno. Sama beseda je namreč najprej nastala v biomedicinskem jeziku, iz katerega se je lahko prenesla v laičen govor ter jezike alternativnih in tradicionalnih medicin. »Znanstvene koncepte, klinične definicije, politične formulacije in izkušnje ljudi pri alergijah je prefiltrirala zmes kulturnih vplivov, ki so kolektivno pripomogli k določanju prostora in namena ter tudi simptomatskemu izražanju alergij v modernem času.« (Jackson, 2006: 25) Biomedicinska in simbolna označevanja alergijskih reakcij se tako uporabljajo in akumulirajo na različnih področjih: v laboratorijih, bolnišničnih prostorih, v odgovorih alternativnih, tradicionalnih in zahodne medicine, raznih raziskavah nacionalnih in mednarodnih zdravstvenih agencij, na straneh biomedicinskih revij in učbenikov, v popularnih revijah ter dnevnem časopisu, na spletnih straneh in v razpravljanju na spletnih forumih, v filmih in literaturi, v telesih in mislih ljudi, v retoriki politikov in okoljevarstvenikov ...

V sodobni retoriki se alergijo redno označuje z »boleznijo modernega časa«, »boleznijo sodobnega človeka« ali s »civilizacijsko boleznijo«. Zgodovina biomedicine zelo dobro pozna okoljske determinante pri razlagah bolezenskih stanj in od nekdaj so nastanek določenih bolezni/obolenj povezovali z onesnaženjem, slabo higieno (npr. kugo) in določenim življenjskim

⁸ Hieroglifski zapisi na egipčanskih ploščah pričajo, da naj bi faraon Menes leta 2461 pr. n. št. umrl prav zaradi reakcije na sršenov pik.

⁹ O reakcijah na hrano pišejo že Hipokrat, Lukrecij in drugi.

slogom (npr. tuberkulozo, sifilis). Čeprav pri alergiji prav tako ne moremo zanemariti vpliva kompleksnega prepletanja okolja in človeka ter t. i. ekološkega stresa (gre za sorazmerno soodvisnost med onesnaženim okoljem, posledično prehrano in porastom alergij, kar za potrjevanje in uveljavljanje svojih maksim izčr-

pno uporabljajo okoljevarstveniki in zdravstveni ekologi; alergije se jim ponujajo kot primerno sredstvo za artikulacijo politične in kulturne kritike sodobne družbe), vseeno alergije niso povsem sodoben pojav. Že od starega veka namreč poznamo zapise stanj, kjer gre za poročila o nenavadnih (in tudi smrtnih) reakcijah posameznika na določeno substanco. Najpogostejši so opisi o močnih reakcijah na osje in čebelje pike⁸ ter na hrano.⁹ Flaws (2000) omenja, da je prav tako v kitajski medicini, ki je eden najstarejših poznanih zapisanih medicinskih sistemov, že več tisočletij znano zdravljenje težav, ki jih označujejo z izrazom »bi qui« (pri nas znani kot simptomi alergijskega rinitisa: srbeči nos in oči, izcedek iz nosu, rdeče oči). Znan je tudi predpis kitajskega vladarja Shen Nunga (3000 pr. n. št.), da noseče ženske ne smejo uživati rib, piščancev in konjskega mesa, saj naj bi ta hrana povzročala razjede na koži. Astma, sicer kronična pljučna bolezen, ki se manifestira v tesni povezavi z alergijami, ima prav tako dolgo zgodovino v medicinski obravnavi. Vzrok za *dispneo* (pomanjkanje zraka, težko dihanje) so še v galenski medicini razlagali s humoralnim neravnovesjem. Alergijske bolezni torej nikakor niso povsem nove težave/bolezni.

V zgodovini biomedicine se natančneje spremlja od 16. stoletja, sam pojem alergija pa se je v biomedicinskem jeziku prvič znašel šele leta 1906 v kratkem in špekulativnem članku v *Münchener Medizinische Wochenschrift* avstrijskega pediatra Clementa von Pirqueta. S kolegom Portierom sta odkrila, da lahko živali s ponavljajočim dajanjem snovi postanejo preobčutljive nanjo (kar je bilo ravno nasprotno od zaščitnega učinka imunizacije). Pojem je najprej označeval različne manifestacije spremenjenega biološkega delovanja, t. i. reaktivnost na imunogeno snov, in je obsegal za človeka koristne in škodljive pojave (npr. anafilakso). Zato je tudi za poimenovanje stanja Pirquet izbral skovanko dveh grških besed: *allos* – drug, drugačen ter *ergon* – aktivnost, delo. Beseda torej pomeni drugačno, spremenjeno reakcijo organizma.

Pri beleženju zgodovine biomedicinski učbeniki kronološko navajajo sekvence, ki so razumljene kot bistveni dogodki/prelomnice pri nastajanju modernega znanja o alergijah: pojav pojma »hipersenzitivnost«, 1894, identifikacija systemske in lokalne anafilakse, 1902 in 1903, pojav pojma »alergija«, 1906, Henry Dalevo odkritje histamina, demonstracija pasivnega prenosa alergijskih reakcij ter karakterizacija »atopije« v zgodnjih dvajsetih letih 20. stoletja, klasifikacija stanj hipersenzitivnosti glede na imunološke mehanizme, 1950–1969, uvajanje bolj učinkovitejših kemoterapevtskih pristopov (z antihistaminiki, steroidi ...) v povojnih časih, identifikacija protitelesc IgE, 1967, in tako naprej. Jackson (2007) dodaja, da tovrstno pozitivistično obravnavanje implicitno prikazuje, kot da so bili laboratoriji prostori vznika znanja o imunologiji in alergijah. Zanemarjajo in podcenjujejo se vzporedna neimunološka znanja in trenutne institucionalne, intelektualne ali pragmatične determinante klinične alergije. Po avtorjevem mnenju pa je največja pomanjkljivost pozitivističnega pristopa ta, da ne upošteva fleksibilnosti in elastičnosti pojma »alergija«, ki se je skozi čas preoblikoval.

Ne glede na »resničnost simptomov« je vsaka bolezen/obolenje hkrati prav kulturni izkupiček, ki se materializira v telesih, raznih medicinskih doktrinah in kulturnem diskurzu. Določen zbor simptomov namreč postane bolezen šele, ko je *ustvarjena* in *potrjena* v biomedicinskem sistemu, ki pa je radikalno vezan na zgodovinske, kulturne in politične kontekste. Zato je za

kompleksno razumevanje pomena alergij nujno vzporedno upoštevanje zgodovine alergij v luči bistvenih sprememb v moderni medicini ter sodobni družbeno-kulturni shemi.

Že v zgodnjem 19. stoletju so zdravniki tako v Veliki Britaniji kot Severni Ameriki precej pozornosti namenjali proučevanju senenega nahoda, ki je nastal pri ljudeh v spomladanskih mesecih. Sočasno so leta 1870 kar trije medicinski avtorji, neodvisno drug od drugega, objavili članke o senenem nahodu, ki je vedno bolj postajal modna bolezen med elitnim družbenim razredom. Brackley (1820–1900), britanski splošni zdravnik, ga je poimenoval kar *aristokratska bolezen*. Za zdravljenje so priporočali umik v drugo okolje, tako imenovane »senenonahodne počitnice«: v ZDA na gorata območja (v tako imenovana »nebesa za seneni nahod«), v Veliki Britaniji pa so verjeli, da je najboljše okolje za zdravljenje morska obala, po možnosti polotok ob oceanu. Vzporedna posledica je bil nastanek raznih ekskluzivnih zdravilišč in promocija zdraviliškega turizma. Prepoznavanje pomena okolja pri razvoju senenega nahoda je bilo evidentno, prav tako pa so ga povezovali z družbenimi pojavi. Predvidevali so, da je seneni nahod povezan s spremembami v gibanju prebivalstva in kmetijskim pridelovanjem (namesto poljščin za krmo živali so vedno več gojili žitarice za prehrano ljudi), predvsem pa z življenjskim slogom višjih razredov, visoko izobraženih ljudi (simptome so opazovali pri teologih, zdravnikih, pravnikih) in urbanim okoljem. Posebno težo so raziskovalci pripisovali pomenu izobrazbe: Brackley je celo napovedoval, da bo s »povečanjem števila prebivalcev, napredkom civilizacije in izobraževanja motnja postala pogostejša kot v današnjem času.« (Brackley v Jackson, 2007: 63) Jackson (2007) omenja še zapise zdravnika Bostocka o pojavljanju senenega nahoda v Angliji v 19. stoletju, ki pričajo, kako so ga zdravniki med nižjimi družbenimi sloji in revnimi prebivalci redno spregledali ter ga rutinsko diagnosticirali in obravnavali kot navaden prehlad.

Seneni nahod je bil torej ideološko vezan na višje družbene sloje in na nek način je predstavljal »simbol in varuh obstoječe razredne delitve in je bil z uporabo popolnoma bioloških terminov orodje za naturaliziranje družbene in politične delitve, ki so nastale in bile izzvane med procesi industrializacije« (Jackson, 2007: 65).

Ko je končno leta 1906 von Pirquet objavil že omenjeni članek, je oblikoval teoretični plašč s priročno terminologijo, pod katerim so se lahko združili do tedaj ločeni pojavi: seneni nahod, astma, urtikarija, alergije na hrano in podobno. Pirquetova nova teorija, ki se je popolnoma razlikovala od patološkega razmišljanja tistega časa, je definitivno spremenila fokus in obliko nadaljnega kliničnega proučevanja reakcij na tujke/neznanne substance in snovi iz okolja in v tridesetih letih prejšnjega stoletja se je začela ekspanzija kliničnega raziskovanja alergij. Poleg priljubljenih teorij o biološki povezanosti med stresom in boleznijo so prosperirali tudi psihodinamični vidiki pri obravnavi alergij. Vzniknili so vprašanja in govor o »duševnih alergijah«, »anafilaksi duše«, ki pomenita duševno netoleranco na določene čustvene in psihološke dražljaje takratnega časa. Zanimivo je, da je ameriški zdravnik Beard že sredi 19. stoletja seneni nahod razumel predvsem kot manifestacijo »ameriške nevroze«: kot obliko živčne izčrpanosti, ki so jo povzročali stres in okovi moderne ameriške družbe. V osnovi je bil torej seneni nahod za Bearda oblika moderne nevroze in posledica družbenih sprememb. Interpretiranje alergij s psihološkimi teorijami je bilo v velikem razcvetu predvsem po drugi svetovni vojni. Ena vodilnih intelektualnih sil pri vpeljevanju psihosomatske medicine in holizma v ameriški biomedicini, psihoanalitičarka Helen Flanders Dunbar, je vpeljala psihološko situacijo »alergija *con amore*«. Psihoanalitično je nastanek astme in alergij pri otrocih razlagala s primanjkljajem materine ljubezni ali s konfliktom v hrepenenju po materini ljubezni in skrbi. Njene interpretacije so zavzemale zelo prominentne položaje med znanstveno in laično publiko: »morda

¹⁰ Leta 2002 so samo na britanskem trgu s hrano, ki ne povzroča alergij, ustvarili 55 milijonov dolarjev dobička. V ZDA so samo z izdelki brez glutena v letu 2007 zaslužili 700 milijonov dolarjev. Napovedi za prihodnost trga gredo v bilijone (www.mintel.com).

¹¹ Pri večini farmacevtskih družb so antialergiki uvrščeni med deset najboljše prodajanih izdelkov.

zato, ker so utrjevale radikalne liberalne kritike biomedicinskega redukcionalizma in paradoksalno tudi potrjevale sodobne fantazije o dobri materi, kot tudi pritiske, ki so želeli ženske zapreti v sfero gospodinjstva« (Jackson, 2007: 87). Moralistične asociacije med alergijami in čustvi so se v šestdesetih letih prejšnjega stoletja začele prenašati tudi v popularno kulturo (e. g. z ekspresivno likovno in semantično metaforiko pri opisovanju vsakdanjega družbenega dogajanja). Pojem se je lahko preselil v dnevno časopisje in v novinarsko retoriko, kjer se v besednih zvezah

»biti alergičen na«, »imeti alergijo na« v metaforičnem pogledu enači z iritacijo, netoleranco, averzijo ali popolnim fizičnim ali psihičnim neprenašanjem nekoga ali nečesa. Metaforični, komični in satirični pomen alergij je s koncem prejšnjega stoletja dosegel res izjemno razširitev v laičnem in medijskem jeziku: ljudje so začeli ponosno govoriti, da so »alergični« na ponedeljke, delo, taščo, politiko, čakanje v vrsti, promet, določene družbene pojave ali skupine ljudi ... »Z alergijami so čedalje pogosteje označevali bizaren asortiment raznih fizičnih idiosinkrazij, osebnih antipatij, psiholoških averzij, družinskih nesoglasij, trgovskih konfliktov in mednarodnih napetosti.« (Jackson, 2007: 213) Najverjetneje je prav tolikšna »zloraba« pojma še dodatno pripomogla k ustvarjanju podlage za današnjo (psevdo)alergično epidemijo (družbo).

Čprav sodobne biomedicinske raziskave pojasnjujejo pojav alergij z aktivacijo protiteles IgE in IgG ter T-limfocitov 8 (torej napakami v delovanju imunskega sistema), je v etnografski raziskavi Roberta Raffaeta (2007) ugotovila, da so laične interpretacije oddaljene od biomedicinske teorije: večina alergikov razume alergijo kot okoljsko bolezen: kot posledico onesnaženosti Zemlje, toksinov v hrani in prenasičenosti okolja. Danes se torej alergije lahko razumejo kot oblika močnega izraza zaskrbljenosti za okolje, kot prikrita oblika družbenega aktivizma. Alergiki se obravnavajo tudi kot žrtve, tudi kot preobčutljivi in razvajeni ljudje, ki »trpijo« zaradi alergij.

Alergiki so žrtve posledic neskrbnega človeškega ravnanja z okoljem, hkrati pa tudi semantični pomeni sooblikujejo način, na katerega se obravnava in razume »patologija« ter strategije, ki jih sprejema politično-zdravstveni ustroj države.

Vsekakor so vsi znanstveni in popularni diskurzi o alergijah močni usmerjevalci procesov, ki sooblikujejo doživljanje in razumevanje alergij. Sočasno se ustvarja velik marketinški in potrošniški trg, saj je v navezavi na alergije razvit celoten življenjski slog. Število alergikov nenehno raste in »alergijska« populacija je velika poslovna priložnost, saj alergiki pri vsakdanjem življenju potrebujejo »posebne« materiale, »posebna« čistila, kozmetiko, gospodinjke in druge »brezalergijske« pripomočke, ki jim bodo olajšali tegobe. Že takoj po drugi svetovni vojni so izsledki o povezanosti med prahom in umazanijo, predvsem pa z odkritjem *pršice* v povezavi z alergijami začeli spreminjati stanovanjsko notranjo opremo (stanovanja so imela manj preprog, manj zaves, uvajali so se posebni materiali za ležišča ...) in prakse čiščenja bivaljš. Današnji trg ponuja nešteto izdelkov in pripomočkov, namenjenih alergikom (od sesalnikov do vzglavnikov, kozmetike, čistil, prehrambnih izdelkov¹⁰ ...) in vsi so dražji in boljši od »običajnih« stvari, ki so namenjene nealergikom.

Medijski in medicinski diskurzi o alergijah torej zanesljivo spreminjajo norme zdrave prehrane in določila prehranjevanja, vplivajo na proizvodnjo (e. g. z nadzorovanjem uporabe pesticidov) in nadzor hrane (e. g. proizvajalci morajo natančno zapisati sestavine in opozorila za alergike), predvsem pa na potrošništvo. Seveda zanimanje za bolezen privabljala tudi farmacevtsko industrijo (na račun alergij cveti že od šestdesetih ih let prejšnjega stoletja)¹¹ ter razne tradicionalne

in alternativne medicine, ki zelo uspešno odpravljajo alergijske simptome. Vsekakor so alergije v sodobnem svetu donosen posel za biomedicino, tradicionalne in alternativne medicine. Ta (psevdo)patologija se namreč odlično umešča v družbeni in medicinski kontekst postmoderne družbe, ki je obsedena z zdravim življenjem, ustreznim prehranjevanjem, varstvom okolja ter zaskrbljeno zre v prihodnost človeštva. Alergije tako lahko razumem kot eno izmed manifestacij širšega družbenega in političnega upora posameznikov. Sicer pa sta že leta 1942 Milton in John Cohen ugibala: »Morda bo družina alergijskih bolezni postala še ena zanimiva epizoda v zgodovini medicine.« (Cohen in Cohen v Jackson, 2007: 219)

Literatura

- BERCE, V. (2008): *Nastanek in razvoj alergije*. Na <http://www.sb-ms.si/docs/alergije.pdf>.
- BRUCKNER, P. (2004): *Nenehna vznihanost: esej o prisilni sreči*. Ljubljana, Študentska založba.
- CONE, R., MARTIN, E. (2003): *Corporeal flows: The immune system, global economies of food and new implications for health*. V: WILCE, M. J.: *Social and cultural lives of immune systems*. New York, Routledge.
- ČERNELČ, D. (1988): *Alergija: kar enemu koristi, drugemu škoduje*. Ljubljana, Borec.
- DESCOLA, P., PALSSON, G. (ur.) (1996): *Nature and society*. London, New York, Routledge.
- FLAWS, B. (2000): *Hay fever*. Foulsham. London et. al.
- HARAWAY, J. D. (1999): *Opice, kiborgi in ženske: reinvenčija narave*. ŠOU, Študentska založba, zbirka Koda. Ljubljana.
- IHAN, A. (2000): *Imunski sistem in odpornost: kako se ubraniti bolezni*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- IHAN, A. (2000): *Deset božjih zapovedi*. Ljubljana, Študentska založba, zbirka Koda.
- JACKSON, M. (2007): *Allergy: the history of a modern malady*. London, Reaktion books Ltd.
- LIPOVEC ČEBRON, U. (2008): *Kročere zdravja in bolezni: tradicionalna in komplementarne medicine v Istri*. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- LUPTON, D. (2003): *Medicine as culture: Illness, disease and the body in western societies*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage publications.
- MARTIN, E. (1990): *Towards an anthropology of immunology: The body as a nation state*. *Medical Anthropology Quarterly*, št. 4, 410–26.
- NAPIER A., D. (2003): *The age of immunology: conceiving a future in an alienating world*. London, University of Chicago Press, Chicago.
- RAFFAETA, R.: *Compromised identities: a cultural study of allergy in a context of medical pluralism*. Univerza v Luzani, neobjavljena doktorska disertacija.
- RAKOSKI, J. (1998): *Alergije: spoznavanje, zdravljenje, preprečevanje*. Logatec, Kele in Kele.
- SALECL, R. (2004): *On anxiety*. London, Routledge.
- SONTAG, S. (1977): *Illness as a metaphor*. New York, Vintage.
- VOZEL, M. (1978): *Imunologija*. Ljubljana, Državna založba Slovenija.
- VOZEL, M. (2000): *Temelji imunologije*. Ljubljana, DZS.
- <http://godler.blog.siol.net/2008/05/27/alergija/>.
- www.mintel.com.